

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Νεοφύτου Βάμβα 6 (3ος όρ.), 10674 Αθήνα, τηλ: 210 7233221-2; φαξ: 210 7233217;

e-mail: info@nchr.gr, website: www.nchr.gr

**Παρατηρήσεις για την Έκθεση του Υπουργείου Εξωτερικών
για την εφαρμογή του Διεθνούς Συμφώνου για τα
Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα ***

Μετά από ανάγνωση της ανωτέρω Έκθεσης που μας απεστάλη κατεπειγόντως από το Υπουργείο Εξωτερικών (Διεύθυνση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Δ4) την 23.08.2002 με την παράκληση να διατυπώσουμε τυχόν ουσιώδη σχόλια επί του περιεχομένου της Έκθεσης μέχρι την 02.09.2002, διατυπώνουμε τις εξής παρατηρήσεις:

1. Η ως άνω αρχική Έκθεση της Ελλάδας καλύπτει κυρίως την περίοδο 1996-2001. Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΟΚΠΑ) κυρώθηκε από την Ελλάδα το 1985 με το Ν. 1532 (ΦΕΚ Α' 43). Οι αρχική, δεύτερη και τρίτη περιοδικές Εκθέσεις της Ελλάδας ήταν υποβλητέες στην CESCΡ την 30.06.1990, την 30.06.1995 και την 30.06.2000 αντίστοιχα.¹ Η εν λόγω Έκθεση μαρτυρεί κοπιώδη προσπάθεια κάλυψης τόσο μακρού χρόνου και μάλιστα κατά τρόπο βασικά επιτυχή. Είναι προγραμματισμένο να συζητηθεί στη Γενεΐη την περίοδο 11-29 Νοεμβρίου 2002 μαζί με τις Εκθέσεις πέντε άλλων Κρατών που έχουν ήδη αποστείλει τις Εκθέσεις τους στην CESCΡ.

2. Θεωρείται σκόπιμο η Εισαγωγή της Έκθεσης (σελ. 2-3) να αποκτήσει ουσιαστικότερο περιεχόμενο (μορφή executive summary), κάνοντας αναφορά στα ουσιωδέστερα σημεία της μακράς (145 σελ.) Έκθεσης, διευκολύνοντας έτσι την CESCΡ στη μελέτη του μακρού κειμένου που ακολουθεί. Επίσης θεωρείται απαραίτητο στην Εισαγωγή της

* Εισηγητές: Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Πρόεδρος ΕΕΔΑ, Ν. Σιταρόπουλος και Γ. Κτιστάκης, επιστημονικοί συνεργάτες ΕΕΔΑ.

¹ United Nations, *International Human Rights Instruments*, UN Doc HRI/GEN/4/Rev.2, 07.06.2002, 70.

Έκθεσης να γίνει ειδική αναφορά στην ενίσχυση του κοινωνικού χαρακτήρα του ελληνικού Συντάγματος μετά την αναθεώρηση του έτους 2001. Με την αναθεώρηση αυτή ο θεμελιώδης νόμος της χώρας εισήγαγε στην ελληνική δικαιοταξία ρητώς και ενίσχυσε την αρχή του «κοινωνικού κράτους δικαίου» (νέο άρθρο 25 παρ. 1 Σ) που ουσιαστικά είχε εισαχθεί ήδη από το Σύνταγμα του 1975 με τα άρθρα 21-25. Η ανωτέρω αρχή, μαζί με τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου, «τελεί υπό την εγγύηση του Κράτους». Η θεμελιώδης αυτή υπερνομοθετική αρχή έχει συγκεκριμενοποιηθεί σε διάφορες συνταγματικές διατάξεις, όπως είναι αυτές των άρθρων 21 παρ. 6 (προστασία ατόμων με αναπηρίες) και 22 παρ. 3 (συλλογικές συμβάσεις εργασίας για τους δημοσίους υπαλλήλους και τους υπαλλήλους ΟΤΑ ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου), όπου καταφαίνεται η τάση της νέας ελληνικής έννομης τάξης να προσδώσει έμφαση και ουσιαστικό περιεχόμενο στην προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων όλων, κατ' αρχήν, των προσώπων που ευρίσκονται στην επικράτεια του ελληνικού Κράτους. Ταυτόχρονα όμως πρέπει να τονιστεί ότι οι ανωτέρω νέες συνταγματικές διατάξεις έχουν ως συνέπεια τη δημιουργία νέων ιδιαίτερα σημαντικών υποχρεώσεων του ελληνικού Κράτους του οποίου τα όργανα οφείλουν «να διασφαλίζουν την ανεμπόδιση και αποτελεσματική άσκηση» των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και της αρχής του «κοινωνικού κράτους δικαίου», σύμφωνα με το νέο άρθρο 25 παρ. 1 Σ.

3. Αναφορικά με τα τμήματα της Έκθεσης με τίτλους “Foreigners as bearers of human rights” (σελ. 10-11 της Έκθεσης) και “Prohibition of discrimination in vocational guidance-training-employment-occupation on grounds of race, sex, religious beliefs and national origin” (σελ. 28) παραπέμπουμε στην από 21.12.2001 έκθεση της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) με θέμα «Κύρια ζητήματα φυλετικών διακρίσεων στην Ελλάδα – Προτάσεις για τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής νομοθεσίας και πράξης».² Κύρια σημεία αυτής της έκθεσης της ΕΕΔΑ που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη από το Υπουργείο Εξωτερικών, ως

² ΕΕΔΑ, Έκθεση 2001, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2002, 201-213.

διυπουργικό συντονιστικό όργανο εν προκειμένω, και τα συναρμόδια Υπουργεία είναι τα εξής:

Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (ΕΚ), ο ρατσισμός στις χώρες της ΕΕ όχι μόνο συνεχίζει να υφίσταται αλλά λαμβάνει επίσης ιδιαίτερα ανησυχητικές μορφές σε ορισμένες περιπτώσεις. Η εφαρμογή ιδιαίτερα των νέων τεχνολογιών (πχ διαδίκτυο) έχει ως αποτέλεσμα την εμφάνιση ενός μελετημένου, πολύπλοκου σύγχρονου ρατσισμού που απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και την επαγρύπνηση των χωρών της ΕΕ.³ Το ΕΚ, στην Έκθεσή του για τα ανθρώπινα δικαιώματα στην ΕΕ το 2000, εκδήλωσε την ιδιαίτερη ανησυχία του για την ρατσιστική βία που κατευθύνεται κυρίως κατά αλλοδαπών μεταναστών και κατά των Ρομά σε πολλές χώρες της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας. Η ρατσιστική αυτή βία πηγάζει όχι μόνο από κρατικά όργανα,⁴ όπως είναι οι αστυνομικές δυνάμεις, αλλά και από πολίτες των κρατών της ΕΕ.⁵ Πρόσφατες εμπειρικές έρευνες στην Ευρώπη προβάλλουν ότι στην Ελλάδα η «αρνητική διάθεση» των πολιτών έναντι των μειονοτήτων εν γένει υπερβαίνει τον σχετικό μέσο όρο της ΕΕ. Θεωρούμε υπερβολικό τον ισχυρισμό αυτό. Στην Ελλάδα βρισκόμαστε μάλλον στον προθάλαμο του ρατσισμού, δηλαδή στην ξеноφοβία. Δεν θεωρούμε όμως αβάσιμο τον ισχυρισμό ότι στη χώρα μας υπάρχει το χαμηλότερο επίπεδο συμφωνίας πολιτών με την άποψη ότι η φυλετική, θρησκευτική και πολιτισμική ποικιλία είναι προς όφελος της χώρας.⁶ Ωστόσο, οι περισσότεροι Έλληνες επιζητούν την εργατική δύναμη αλλοδαπών ως οικονομικά συμφερότερη.

Ιδιαίτερα βίαιες, πρωτόγνωρες για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, ενέργειες Ελλήνων πολιτών αλλά και δημοσίων (αστυνομικών) οργάνων, τα έτη 1999-2001, κυρίως κατά αλλοδαπών μεταναστών που διέμεναν νόμιμα στην Ελλάδα,⁷ αλλά και εις βάρος μελών της κοινότητας των Ρομά,⁸ έχουν

³ European Parliament, *Report on the situation as regards fundamental rights in the European Union (2000)*, final, Doc A5-0223/2001 Rev, 21.06.2001, p. 64.

⁴ Πρόκειται για το ζήτημα του «θεσμικού ρατσισμού» (institutional racism).

⁵ Ibid. 64-65.

⁶ Βλ. European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, *Attitudes towards minority groups in the European Union*, Vienna, March 2001, 12, 25, 34, 45-46.

⁷ Βλ. μεταξύ άλλων υπόθεση *Καζάκου*, ο οποίος το 1999 δολοφόνησε δύο αλλοδαπούς μετανάστες και τραυμάτισε άλλους επτά (βλ. *Ελευθεροτυπία* 13.03.2001, 61, 01.03.2001,

καταστήσει πλέον σαφή την ανάγκη εισαγωγής και εφαρμογής νέας, ολοκληρωμένης νομοθεσίας για την εξάλειψη φυλετικών διακρίσεων στην Ελλάδα και την προστασία από αυτές.

Βασικό νομοθέτημα για την καταπολέμηση των φυλετικών διακρίσεων στην Ελλάδα παραμένει ο ποινικού χαρακτήρα Ν. 927/1979 (ΦΕΚ Α' 139) «Περί κολασμού πράξεων ή ενεργειών αποσκοπούσων εις φυλετικής διακρίσεις», όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 24 του Ν. 1419/1984 (ΦΕΚ Α' 28) και το άρθρο 39 παρ. 4 του Ν. 2910/2001 (ΦΕΚ Α' 91). Ο Ν. 927/1979 περιέχει και περιορίζεται σε τρεις ουσιαστικές ποινικές διατάξεις όπου γίνεται προσπάθεια τυποποίησης και τιμωρίας φυλετικών διακρίσεων στην Ελλάδα.

Στο πρώτο άρθρο του ανωτέρω (τροποποιημένου) Νόμου,⁹ όπου προστατεύεται το έννομο αγαθό της δημόσιας τάξης, προβλέπεται η ποινική τιμωρία προσώπων που δημόσια, προφορικά ή διά του τύπου ή με γραπτά κείμενα ή εικονογραφήσεις ή με κάθε άλλο μέσο, με πρόθεση προτρέπουν σε πράξεις ή ενέργειες που μπορούν να προκαλέσουν διακρίσεις, μίσος ή βία κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων λόγω της φυλετικής ή εθνικής καταγωγής ή του θρησκευματός τους. Στο δεύτερο άρθρο του ίδιου Νόμου, όπου προστατεύεται η «τιμή» του προσώπου, προβλέπεται η ποινική τιμωρία ατόμων που δημόσια, προφορικά ή διά του τύπου ή με γραπτά κείμενα ή εικονογραφήσεις ή κάθε άλλο μέσο, εκφράζουν ιδέες προσβλητικές κατά προσώπου ή ομάδας προσώπων για τους προαναφερθέντες λόγους. Τέλος, η τρίτη διάταξη του άρθρου 3 του Ν. 927/1979 εξειδικεύοντας τις προβλεπόμενες δυνατές διακρίσεις του πρώτου άρθρου, προβλέπει την

61). Ο Καζάκος καταδικάστηκε την 28.02.2001 από το Μικτό Ορκωτό Δικαστήριο Αθηνών σε δις ισόβια και 25 χρόνια κάθειρξη. Βλ. επίσης την υπόθεση της Τζιας όπου τον Αύγουστο 2001 τρεις Αλβανοί εργάτες ξυλοκοπήθηκαν από Έλληνες πολίτες (βλ. *Ελευθεροτυπία* 23.08.2001, 43) και την υπόθεση των Λουτρών Λέσβου απ' όπου τις αρχές Αυγούστου 2001 «εξοστρακίστηκαν» από τους κατοίκους των Λουτρών 150 Αλβανοί μετανάστες που κατοικούσαν εκεί, κατόπιν ενός βίαιου επεισοδίου μεταξύ Αλβανών και εντοπιίων, βλ. *Ελευθεροτυπία*, 06.08.2001 (www.enet.gr).

⁸ Βλ. Συνήγορος του Πολίτη, *Ετήσια Έκθεση 2000*, Αθήνα, 2001, 65-66, και European Commission against Racism and Intolerance, *Second Report on Greece of 10 December 1999*, Strasbourg, 27.06.2000, 15-16.

⁹ Για σχολιασμό των σχετικών διατάξεων βλ, μεταξύ άλλων, Χ Θ Ανθόπουλος, *Προστασία κατά του Ρατσισμού και Ελευθερία της Πληροφόρησης*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2000, 125-151.

ποινική τιμωρία ατόμων που κατ' επάγγελμα προμηθεύουν αγαθά ή προσφέρουν υπηρεσίες και αρνούνται σε κάποιον την παροχή αυτών για τους προαναφερθέντες και πάλι λόγους, ή εξαρτούν την παροχή από όρο που ανάγεται στους λόγους αυτούς (φυλετική ή εθνική καταγωγή ή θρήσκευμα).

Ένας από τους λόγους της μη εφαρμογής της αντιρατσιστικής αυτής νομοθεσίας μέχρι σήμερα ήταν το άρθρο 4 του Ν. 927/1979 που είχε θέσει ως όρο ενεργοποίησης του Νόμου αυτού την ύπαρξη εγκλήσεως από τα κατά περίπτωση θύματα. Ο όρος αυτός ήρθη με την προαναφερθείσα διάταξη του Νόμου περί αλλοδαπών 2910/2001 και η σχετική δίωξη γίνεται πλέον αυτεπαγγέλτως. Εν προκειμένω θα πρέπει να σημειωθεί ότι και ο Ν. 2910/2001 περιέχει διατάξεις που όχι μόνο αντιβαίνουν σε κανόνες του διεθνούς δικαίου ανθρωπίνων δικαιωμάτων αλλά και σε αυτήν ακόμη την αρχή της μη διάκρισης για «φυλετικούς λόγους».¹⁰ Ένας δεύτερος κύριος λόγος της ελλειπτικότητας και αναποτελεσματικότητας της ισχύουσας ελληνικής νομοθεσίας είναι ο περιορισμός της στο επίπεδο της ποινικής πρόληψης και τιμωρίας, παραβλέποντας εντελώς τις αστικού και δημοσίου (διοικητικού) δικαίου όψεις του εν λόγω ζητήματος. Ως εκ τούτων, η ΕΕΔΑ με την ως άνω έκθεσή της υπέβαλε στην ελληνική Κυβέρνηση μια σειρά προτάσεων για τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής αντιρατσιστικής νομοθεσίας και πράξης, εν όψει μάλιστα της ενσωμάτωσης της σχετικής Οδηγίας 2000/43 ΕΚ που πρέπει να ολοκληρωθεί το 2003.

Ορθό θεωρούμε να επισημανθεί ιδιαίτερα η ψήφιση του Ν. 2910/2001 και στη συνέχεια του βελτιωτικού Ν. 3013/2002 που αποτελούν σημαντική εξέλιξη στην προσπάθεια για τη ρύθμιση και βελτίωση της θέσης των αλλοδαπών και ιδιαίτερα των μεταναστών στην Ελλάδα.

4. Αναφορικά με τα τμήματα της Έκθεσης με τίτλους “Foreigners as bearers of human rights” (σελ. 10-11 της Έκθεσης) και “Prohibition of discrimination in vocational guidance-training-employment-occupation on

¹⁰ Βλ. μεταξύ άλλων Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, *Γνωμοδότηση αρ. 86/2001, 19.06.2001, Ποινική Δικαιοσύνη* 10/2001 1016, με την οποία προτείνεται η κατάργηση, ως μη νόμιμη, της διάταξης του άρθρου 54 παρ. 2 του Ν. 2910/2001, που προβλέπει την υποχρέωση των διευθυντών ξενοδοχείων, κλινικών κλπ να ενημερώνουν την αστυνομία ή την υπηρεσία αλλοδαπών και μετανάστευσης για την άφιξη και την αναχώρηση αλλοδαπών που φιλοξενούν.

grounds of race, sex, religious beliefs and national origin” (σελ. 28), όπως επίσης τα τμήματα της Έκθεσης που αφορούν στα άρθρα 6-7 (σελ 14-41) και 11-12 (σελ. 61-101) του ΔΣΟΚΠΔ, επισημαίνεται ότι η Ελλάδα δεν έχει προβεί ακόμη στην κύρωση μίας σειράς θεμελιωδών διεθνών συμβάσεων για την προστασία των μεταναστών εργαζομένων, όπως είναι οι Συμβάσεις της ΔΟΕ 97 (1945) και 143 (1975) και η Διεθνής Σύμβαση του ΟΗΕ για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργατών και των Μελών των Οικογενειών τους (1990), συμβάσεις που, όπως έχουν ήδη προτείνει τα Β', Γ' και Ε' Τμήματα της ΕΕΔΑ, πρέπει να κυρωθούν και από τη χώρα μας.¹¹

Επίσης παραπέμπουμε στην από 20.09.2001 έκθεση της ΕΕΔΑ με θέμα «Το καθεστώς προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων των προσφύγων και αιτούντων άσυλο στην Ελλάδα»¹²¹² με την οποία η ΕΕΔΑ έθεσε υπόψη των αρμόδιων Υπουργείων μία σειρά ουσιωδών ζητημάτων σχετικά με τις ανωτέρω ειδικές κατηγορίες αλλοδαπών στη χώρα μας που χρήζουν άμεσης ενεργοποίησης της Πολιτείας. Τα ζητήματα αυτά αφορούν συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων, στα εξής:

Κέντρα υποδοχής αιτούντων άσυλο

Επί σειρά δεκαετιών η Ελλάδα παραμένει με ένα μόνο, εντελώς ανεπαρκές, μόνιμο κρατικό κέντρο υποδοχής αιτούντων άσυλο, στο Λαύριο, το οποίο από το 1999 (ΠΔ 266/1999, ΦΕΚ Α' 217) υπάγεται διοικητικά στο Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας. Ο νόμος περί αλλοδαπών 1975/1991 (ΦΕΚ Α' 184, άρθρο 24 παρ. 2) έχει προβλέψει την ίδρυση και άλλων κέντρων υποδοχής αλλά η σχετική διάταξη δεν έχει ακόμη τεθεί σε εφαρμογή. Το κέντρο του Λαυρίου έχει μέγιστη δυνατότητα υποδοχής 300 ατόμων αιτούντων άσυλο. Από τα τέλη του 2001 λειτουργούν και άλλα μικρότερης χωρητικότητας κέντρα υποδοχής αιτούντων άσυλο, κυρίως στην περιοχή της Αττικής, με την υποστήριξη του Υπουργείου Υγείας που συνεργάζεται για το σκοπό αυτό με διάφορες μη κυβερνητικές οργανώσεις. Όμως οι σχετικές

¹¹ Βλ. σχετική έκθεση των Β', Γ' και Ε' Τμημάτων της ΕΕΔΑ, 04.07.2002 (αδημοσίευτη). Βλ. επίσης *Διακήρυξη της Αθήνας*, 03.11.2001, παρ. ΙΙΙ, ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2001*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2002, 335-336.

¹² ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2001*, Αθήνα, Εθνικό Τυπογραφείο, 2002, 169-177.

αιτήσεις άσυλου μεταξύ των ετών 1996 και 2000 κυμάνθηκαν μεταξύ των 1.640 και 4.380, ενώ το έτος 2001 έφθασαν τις 5.500. Το αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης είναι να μένουν άστεγοι χιλιάδες αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα κάθε χρόνο, αναγκασμένοι να διαβιούν σε αναξιοπρεπείς συνθήκες κατά παράβαση, μεταξύ άλλων, του άρθρου 11 παρ. 1 του ΔΣΟΚΠΔ.¹³¹³ Η κατάσταση κυρίως στην Αττική είναι ιδιαίτερα δυσχερής για τα άτομα αυτά λόγω του γεγονότος ότι στην πράξη ένας αλλοδαπός μπορεί να αναμένει απάντηση στην αίτησή του για άσυλο επί μακρό χρονικό διάστημα που κυμαίνεται από έξι έως δέκα οκτώ μήνες. Ως εκ τούτων, υφίσταται επιτακτική ανάγκη δημιουργίας και άλλων κρατικών κέντρων υποδοχής που θα εξασφαλίζουν την αξιοπρεπή διαβίωση των αιτούντων άσυλο στη χώρα μας.

Εργασία προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Η Ελλάδα αναγνώρισε το δικαίωμα εργασίας των αναγνωρισμένων προσφύγων το 1994. Το δικαίωμα αυτό αναγνωρίστηκε επίσης αργότερα για τους αιτούντες άσυλο και για τους «ανθρωπιστικούς πρόσφυγες»¹⁴ με το ΠΔ 189/1998. Το νομικό καθεστώς που διέπει την άσκηση του δικαιώματος εργασίας των αιτούντων άσυλο είναι ιδιαίτερα αυστηρό. Το άρθρο 4 του ΠΔ 189/1998 (ΦΕΚ Α' 140) προβλέπει, αναφορικά με τους αιτούντες άσυλο και τους «ανθρωπιστικούς πρόσφυγες», ότι τα άτομα αυτά «δύνανται να

¹³ Άρθρο 11 παρ. 1: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα κάθε προσώπου για ένα επίπεδο διαβίωσης ανεκτό για τον ίδιο και την οικογένειά του, συμπεριλαμβανομένης της κατάλληλης διατροφής, ενδυμασίας και κατοικίας...». Βλ. επίσης Commission of the European Communities, *Proposal for a Council Directive laying down minimum standards on the reception of applicants for asylum in Member States*, COM (2001) 181 final, 03.04.2001, Article 16 (Housing). Βλ. επίσης ΥΑΗΕΠ, *Συστάσεις για τις Συνθήκες Υποδοχής των Αιτούντων Άσυλο στην ΕΕ*, Γενεύη, Ιούνιος 2000, παρ. 32-33.

¹⁴ Ως «ανθρωπιστικοί πρόσφυγες» νοούνται, σύμφωνα με το άρθρο 8 παρ. 4 του ΠΔ 61/1999 (ΦΕΚ Α' 63), που εφαρμόζεται σε συνδυασμό με το άρθρο 25 παρ.4 του Ν. 1975/1991, οι αλλοδαποί οι οποίοι λαμβάνουν από τον Υπουργό Δημόσιας Τάξης «έγκριση παραμονής...για ανθρωπιστικούς λόγους [λαμβάνοντας] υπόψη ιδίως [την] αντικειμενική αδυναμία απομάκρυνσης ή επιστροφής του αλλοδαπού στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής του για λόγους ανωτέρας βίας (π.χ. σοβαροί λόγοι υγείας του ίδιου ή μέλους της οικογένειάς του, διεθνής αποκλεισμός της χώρας του, εμφύλιες συρράξεις συνοδευόμενες από μαζικές παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων) ή η συνδρομή στο πρόσωπο του ενδιαφερόμενου της ρήτηρας μη επαναπροώθησης (*non-refoulement*) του άρθρου 3 της ΕΣΔΑ...ή του αντίστοιχου άρθρου της Σύμβασης [των Ηνωμένων Εθνών κατά των Βασανιστηρίων]...».

απασχολούνται προσωρινά προς κάλυψη αμέσων βιοτικών αναγκών, υπό τους εξής όρους: (α) οι αιτούντες την αναγνώρισή τους ως πρόσφυγες είναι κάτοχοι ‘δελτίου αιτήσαντος άσυλο αλλοδαπού’ από το οποίο προκύπτει ότι δεν φιλοξενούνται σε ειδικό «Κέντρο Προσωρινής Διαμονής αιτούντων άσυλο αλλοδαπών»...(γ) έχει ερευνηθεί η αγορά εργασίας για το συγκεκριμένο επάγγελμα και δεν έχει εκδηλωθεί σχετικό ενδιαφέρον από ημεδαπό, πολίτη της ΕΕ, αναγνωρισμένο πρόσφυγα, ομογενή».

Η διάταξη αυτή δημιουργεί τα εξής σοβαρά προβλήματα: (1) Εξαιρούνται από το δικαίωμα εργασίας οι διαμένοντες στο κέντρο υποδοχής Λαυρίου. Ο νόμος εξαιρεί τα άτομα αυτά από το δικαίωμα άσκησης εργασίας προφανώς διότι τα άτομα αυτά σιτιζονται στο ανωτέρω κέντρο (με χρηματοδότηση του Υπουργείου Υγείας και Πρόνοιας). Εντούτοις, δεν υπάρχει καμία άλλη κρατική οικονομική βοήθεια, γεγονός που αναγκάζει τα ανωτέρω άτομα να εργαστούν στη «μαύρη αγορά εργασίας». *Ο νόμος πρέπει να αναγνωρίσει και στα άτομα αυτά το δικαίωμα εργασίας σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ. 1 του ΔΣΟΚΠΑ.*¹⁵ (2) Υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός αιτούντων άσυλο στην περιοχή της Αθήνας που παραμένουν χωρίς «δελτίο αιτήσαντος άσυλο αλλοδαπού», λόγω δυσλειτουργιών των αρμόδιων υπηρεσιών του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης (ΥΔΤ), επί σειρά μηνών ή και έτος. Τα άτομα αυτά παραμένουν με τα λεγόμενα «υπηρεσιακά σημειώματα» του ΥΔΤ χωρίς καμία ουσιαστική νομική και κοινωνική κάλυψη. *Το ΥΔΤ οφείλει να προβεί στις απαιτούμενες ενέργειες για την εξάλειψη του φαινομένου των «υπηρεσιακών σημειωμάτων», έτσι ώστε να προστατεύονται νομικά και κοινωνικά όλοι ανεξαιρέτως οι αιτούντες άσυλο στην Ελλάδα.*¹⁶

¹⁵ Άρθρο 6 παρ. 1: «Τα Συμβαλλόμενα Κράτη αναγνωρίζουν το δικαίωμα της εργασίας, το οποίο περιλαμβάνει το δικαίωμα κάθε προσώπου να έχει τη δυνατότητα να κερδίζει τα απαραίτητα για τη ζωή του με εργασία την οποία διαλέγει ή δέχεται ελεύθερα και θα λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για την εξασφάλιση του δικαιώματος αυτού». Βλ. επίσης Commission of the European Communities, Doc. COM (2001) 181 final, *op. cit.*, Article 13 para 1: “Member States shall not forbid applicants and their accompanying family members to have access to the labour market for more than six months after their application has been lodged...”.

¹⁶ Βλ. επίσης σχετική παρ. 13 των προτάσεων του Γ' Τμήματος για το άσυλο στην Ελλάδα που υπεβλήθησαν και εγκρίθηκαν από την Ολομέλεια της ΕΕΔΑ την 08.06.2001

Επαγγελματική κατάρτιση προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Το άρθρο 3 του ΠΔ 189/1998 προβλέπει ότι μόνο αναγνωρισμένοι πρόσφυγες μπορούν να εγγραφούν στις εκπαιδευτικές μονάδες του ΟΑΕΔ με κριτήρια που ισχύουν και για τους Έλληνες πολίτες. Παρά το νομοθετικό κενό, στην πράξη μετέχουν σε προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και αιτούντες άσυλο.¹⁷ *Προτείνεται η κάλυψη του νομοθετικού κενού αναφορικά με τους αιτούντες άσυλο, όπως επίσης η συμπερίληψη των «ανθρωπιστικών προσφύγων», λόγω της κατά κανόνα μακράς παραμονής τους στη χώρα μας, στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 3 του ΠΔ 189/1998.*¹⁸

Οικονομική ενίσχυση προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Οι ελληνικές Αρχές δεν παρείχαν ποτέ οικονομική ενίσχυση σε αιτούντες άσυλο ή πρόσφυγες που είχαν ανάγκη τέτοιας ενίσχυσης, κυρίως στα πρώτα στάδια της διαμονής τους στην Ελλάδα. Τέτοια (περιορισμένη) ενίσχυση παρείχετο πάντα από Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις με την υποστήριξη κυρίως της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες (ΥΑΗΕΠ). Στην Έκθεση του 2000 η ΥΑΗΕΠ τόνισε ότι «σημαντικός αριθμός προσφύγων [στην Ελλάδα] ζει κοντά ή κάτω από το όριο της φτώχειας».¹⁹ *Κρίνεται απαραίτητη και προτείνεται η θεσμοθέτηση παροχής οικονομικής βοήθειας από την Ελληνική Πολιτεία σε όλους τους άπορους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες, κυρίως κατά τα πρώτα στάδια της παρουσίας και διαμονής τους στην Ελλάδα, για την εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαμονής τους στη χώρα μας.*²⁰

¹⁷ ΥΑΗΕΠ, *Ετήσια Έκθεση για την Προστασία των Προσφύγων στην Ελλάδα 2000*, Αθήνα, Μάρτιος 2001, 12.

¹⁸ Βλ. επίσης Commission of the European Communities, Doc. COM (2001) 181 final, *op. cit.*, Article 14 (Vocational Training): “Member States shall not forbid applicants and their accompanying family members to have access to vocational training for more than six months after their application has been lodged...”.

¹⁹ ΥΑΗΕΠ, *Ετήσια Έκθεση 2000*, όπ.π. 10.

²⁰ Βλ. επίσης Commission of the European Communities, *op. cit.*, Article 17.1 (Total amount of allowances or vouchers): “Member States shall ensure that the total amount of the allowances or vouchers to cover material reception conditions is sufficient to avoid applicants and their accompanying family members falling into poverty”.

Ειδική προστασία ανήλικων προσφύγων και αιτούντων άσυλο

Πρόκειται για μία ιδιαίτερα ευάλωτη κατηγορία προσφύγων/αιτούντων άσυλο για τους οποίους ο Έλληνας νομοθέτης οφείλει να θεοπίσει διατάξεις που να προβλέπουν την ειδική μεταχείριση και τη νομική και κοινωνική προστασία των ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων, όπως προβλέπεται, μεταξύ άλλων, από το άρθρο 4 του Ψηφίσματος του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 26^{ης} Ιουνίου 1997 για τους ασυνόδευτους ανήλικους από τρίτες χώρες²¹ και από το άρθρο 10 της Πρότασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις διαδικασίες ασύλου.²² Η μόνη σχετική διάταξη στην ελληνική νομοθεσία ασύλου είναι αυτή του άρθρου 1 παρ. 4 του ΠΔ 61/1999 και είναι ελλιπής διότι προβλέπει απλώς τον ορισμό του Εισαγγελέα Ανηλικών ως Ειδικού Προσωρινού Επιτρόπου του ασυνόδευτου ανήλικου αιτούντος άσυλο μέχρι την οριστική κρίση του σχετικού αιτήματος ασύλου. Η σοβαρή έλλειψη κρατικής υποδομής για την υποδοχή και φροντίδα ασυνόδευτων παιδιών αιτούντων άσυλο (των οποίων ο αριθμός αυξήθηκε το 2000) στην Ελλάδα έχει επίσης επισημανθεί από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.²³ *Είναι αναγκαίο να υπάρξει νέα λεπτομερής, ολοκληρωμένη νομοθετική ρύθμιση για το θέμα αυτό, με βάση τις ανωτέρω θέσεις των αρμόδιων οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, για την παροχή πλήρους, αποτελεσματικής προστασίας στους ανήλικους αιτούντες άσυλο και πρόσφυγες*.²⁴

5. Σχετικά με το τμήμα της Έκθεσης που αφορά στο άρθρο 6 του ΔΣΟΚΠΔ (σελ. 14-32), θεωρείται σκόπιμο να αναφερθεί ότι σύμφωνα με στοιχεία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), η Ελλάδα συνεχίζει να έχει δείκτη ανεργίας υψηλότερο από το μέσο όρο της ΕΕ (το 2000 ήταν 11,1% σε σχέση

²¹ OJ C 221, 19.07.1997, p. 23-27.

²² Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την έκδοση Οδηγίας του Συμβουλίου της ΕΕ για τις ελάχιστες προδιαγραφές για τις διαδικασίες με τις οποίες τα κράτη μέλη χορηγούν και ανακαλούν το καθεστώς του πρόσφυγα, Doc. 500PC0578, 03.11.2000. Βλ. επίσης σχετικές ειδικές παρ. 213-219 του *Εγχειριδίου της Ύπατης Αρμοστείας των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες για τη Διαδικασία και τα Κριτήρια Καθορισμού του Καθεστώτος των Προσφύγων*, Γενεύη, 1979.

²³ Βλ. ΥΑΗΕΠ, *Ετήσια Έκθεση 2000*, όπ.π. 15.

²⁴ Βλ. επίσης European Union, *Annual Report on Human Rights – 2000*, Doc. 11317/00, DG E IV, σελ. 20, και Commission of the European Communities, *op. cit.*, Article 25 (Unaccompanied minors).

με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο 8,2%), που επηρεάζει μάλιστα ιδιαίτερα τις γυναίκες και τους νέους.²⁵ Το 2001 η Ελλάδα είχε το χαμηλότερο δείκτη απασχόλησης στην ΕΕ (55,6%) μαζί με την Ιταλία (54,5%).²⁶ Επίσης, στο ίδιο τμήμα της Έκθεσης, σχετικά με τα άτομα με ειδικές ανάγκες (σελ. 21) πρέπει να γίνει ειδική αναφορά στη νέα (2001) διάταξη του άρθρου 21 παρ. 6 Σ, σύμφωνα με την οποία τα «άτομα με αναπηρίες έχουν δικαίωμα να απολαμβάνουν μέτρων που εξασφαλίζουν την αυτονομία, την επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή της Χώρας».

Νομίζουμε ότι είναι χρήσιμη επίσης η επισήμανση δύο ενεργειών δηλωτικών των προθέσεων της Ελλάδας για ουσιαστικοποίηση της προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα η Ελλάδα έσπευσε να κυρώσει τη Σύμβαση του ΔΟΕ για την Απαγόρευση των Χειρότερων Μορφών Εργασίας των Παιδιών (Ν. 2918/2001). Επίσης κύρωσε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης (Ν. 2595/1998) που προβλέπει μηχανισμό συλλογικών αναφορών για την καταγγελία παραβιάσεων των προστατευομένων από αυτό το Χάρτη κοινωνικών δικαιωμάτων.

6. Σχετικά με τα άρθρα 7-8 του ΔΣΟΚΠΔ (σελ. 33-41 και 42-48 της Έκθεσης) κρίνεται σκόπιμο να γίνει ειδική αναφορά στην από 04.07.2002 Απόφαση της ΕΕΔΑ για το θέμα της προσωρινής απασχόλησης (ενοικίασης εργαζομένων) και τα ειδικά ζητήματα που έχουν ανακύψει από την εφαρμογή του θεσμού αυτού στη χώρα μας. Τα κύρια σημεία της ως άνω Απόφασης της ΕΕΔΑ έχουν ως εξής:

«Ι. [Η παραπάνω νέα] μορφή απασχόλησης παρουσιάζει πολλές επιμέρους εκφράσεις με κύριο χαρακτηριστικό την ουσιαστική εμπλοκή πέραν των δυο συμβαλλομένων στην εργασιακή σχέση με την παρουσία περισσότερων του ενός εργοδοτών. Πρόκειται για τις περιπτώσεις κατάτμησης της εργοδοτικής ιδιότητας, όπως συμβαίνει και με τις συμβάσεις

²⁵ European Commission, Employment and Social Affairs, *Joint Report on Social Inclusion*, Luxembourg, 2002, 104.

²⁶ Eurostat, *News release - Labour force survey*, No 101/2002-29.08.2002.

παραχώρησης μισθωτού μεταξύ επιχειρήσεων ως ένδειξη της μεταξύ τους αλληλεγγύης με συχνή εφαρμογή στους ομίλους επιχειρήσεων.

Με το Ν. 2956/2001 άρθρα 20-26 νομιμοποιήθηκε και ρυθμίστηκε αυτή η μορφή απασχόλησης, μέσω της θέσπισης των «εταιρειών προσωρινής απασχόλησης». Οι «εταιρείες προσωρινής απασχόλησης», σύμφωνα με τον νόμο, προσλαμβάνουν για λογαριασμό τους προσωπικό και το παραχωρούν έναντι αμοιβής για ορισμένο χρονικό διάστημα σε άλλες επιχειρήσεις για την κάλυψη προσωρινών αναγκών τους. Με αυτόν τον τρόπο τις απαλλάσσουν από την χρονοβόρα διαδικασία και την χωρίς «εγγυήσεις» αναζήτηση εργατικού δυναμικού. Πρόκειται για σύμβαση προμήθειας προσωπικού με κλασικότερη έκφραση τον κατ' επιχείρηση δανεισμό. Το προσωρινώς δανειζόμενο προσωπικό δε συμβάλλεται με τη δανειζόμενη επιχείρηση (έμμεσο εργοδότη), αν και η τελευταία ασκεί ουσιαστικά το διευθυντικό δικαίωμα απέναντί του για το διάστημα που απασχολείται σε αυτή. Ως προς τον τύπο «άμεσος εργοδότης», με τον οποίο υπογράφεται από το προς δανεισμό προσωπικό έγγραφη σύμβαση εργασίας ορισμένου ή αορίστου χρόνου, θεωρείται η δανειζουσα «εταιρεία προσωρινής απασχόλησης».

Παρά τις εγγυήσεις που δίνονται από σχετικά άρθρα του Ν. 2956/2001 για τα εργασιακά, ασφαλιστικά και συνδικαλιστικά δικαιώματα του δανειζόμενου προσωπικού, αυτό στην πράξη καθίσταται αδύνατο λόγω αδυναμίας των κρατικών ελεγκτικών μηχανισμών (Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας) κυρίως όμως λόγω της φύσης αυτής της μορφής απασχόλησης που δε δίνει τη δυνατότητα στους δανειζόμενους εργαζόμενους, λόγω της απόλυτης εξάρτησης από τον «άμεσο εργοδότη» να διεκδικήσουν τα νόμιμα δικαιώματα τους.

Στην πράξη οι ενοικιαζόμενοι εργαζόμενοι λόγω της άμεσης και διαρκούς απειλής της διακοπής της ενοικίασής τους δεν έχουν δυνατότητα διαπραγμάτευσης με τους εργοδότες τους («άμεσους και έμμεσους»), δε συνδικαλίζονται, δε λαμβάνουν ούτε ολόκληρο το προβλεπόμενο νόμιμο ημερομίσθιο, δεν απολαμβάνουν την προστασία του Εργατικού Δικαίου εργάζονται με πολύ χειρότερους όρους από τους μόνιμους εργαζόμενους του

«έμμεσου εργοδότη» κατά παράβαση της συνταγματικής αρχής της ίσης μεταχείρισης και στις περισσότερες των περιπτώσεων δεν ασφαρίζονται, όπως έχει αποδειχτεί από ελέγχους των επιθεωρητών εργασίας ή των ελεγκτών του ΙΚΑ.

Ο «άμεσος» εργοδότης επιλέγει με βάση τη διαχείριση των προσωπικών δεδομένων τους, τα οποία συγκεντρώνει άμεσα με την πρόσληψή τους, ποιους από τους προς ενοικίαση εργαζομένους του, πότε και σε ποιες επιχειρήσεις θα στείλει προς δανεισμό. Η απόλυση του δανειζόμενου εργαζόμενου ονομάζεται πλέον διακοπή της ενοικίασης και ο «άμεσος εργοδότης» του μπορεί να τον μεταφέρει από ένα «έμμεσο εργοδότη» σε «άλλον» με χειρότερες ενδεχομένως αμοιβές και όρους εργασίας χωρίς να μπορεί να τεκμηριωθεί μονομερής βλαπτική μεταβολή σε βάρος του εργαζόμενου.

Στην παράγραφο 1 του άρθρου 22, του υπόψη νόμου προβλέπεται η δυνατότητα των εταιρειών προσωρινής απασχόλησης να προσλαμβάνουν εργαζομένους προς ενοικίαση όχι μόνο με συμβάσεις αορίστου χρόνου αλλά και με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Ο άμεσος εργοδότης κάνοντας χρήση αυτής της δυνατότητάς του προσλαμβάνει προς ενοικίαση εργαζομένους με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και με την απειλή της μη ανανέωσης αυτών των συμβάσεων με τη λήξη τους μπορεί να εκβιάζει τους ενοικιαζόμενους εργαζομένους να αποδέχονται κατά τη διάρκεια της εργασίας τους στον έμμεσο εργοδότη παραβιάσεις δικαιωμάτων τους και καταστρατήγηση της εργατικής νομοθεσίας.

Στον υπόψη νόμο δεν υπάρχει ρύθμιση, ώστε σε περίπτωση συρροής συλλογικών συμβάσεων εργασίας, που ισχύουν για το προσωπικό του έμμεσου εργοδότη, να ισχύει για τους δανειζόμενους σε αυτόν εργαζομένους η αρχή της ευνοϊκότερης ρύθμισης.

Στον υπόψη νόμο δεν προβλέπεται η δυνατότητα των εργαζομένων βάσει ενοικίασης από εταιρείες προσωρινής απασχόλησης να συγκροτούν ιδιαίτερα δικά τους σωματεία και κλαδικές ομοσπονδίες. Με αυτόν τον τρόπο όμως δεν μπορούν να ασκήσουν το προβλεπόμενο από το Σύνταγμα δικαίωμα να συνδικαλιζούνται, γιατί συνήθως αποκλείεται η συνδικαλιστική

τους ένταξη στα συνδικάτα που καλύπτουν τους μόνιμα εργαζομένους στον έμμεσο εργοδότη τους είτε λόγω εργοδοτικής αυθαιρεσίας και απειλής ένταξής τους σε «μαύρη λίστα» με κίνδυνο να μην ανανεωθεί η σύμβασή τους είτε λόγω απαγορεύσεων που απορρέουν από τα ίδια τα καταστατικά αυτών των συνδικάτων, τα οποία δίνουν τη δυνατότητα ένταξης σε αυτά μόνο των μόνιμως εργαζόμενων στον έμμεσο εργοδότη. Επίσης στον υπόψη νόμο δεν προβλέπεται δικαίωμα των ενοικιαζόμενων εργαζομένων να απολαμβάνουν από τον έμμεσο εργοδότη το σύνολο του εργασιακού καθεστώτος, που ισχύει στην επιχείρησή του για τους μόνιμα εργαζομένους σε αυτήν και απορρέει όχι μόνο από συλλογικές συμβάσεις εργασίας αλλά και από κανονισμούς εργασίας ή από επιχειρησιακές συνήθειες.

II. Από τα ανωτέρω προκύπτει, ότι κατ' ουσίαν η «επιχειρηματική δραστηριότητα» των «εταιρειών προσωρινής απασχόλησης» λειτουργεί εις βάρος βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων που απορρέουν από το άρθρο 23 και ενδεχομένως και από το άρθρο 4 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Η μορφή αυτή απασχόλησης προσβάλλει βάνουσα την προσωπικότητα των δανειζόμενων κατά περίπτωση εργαζομένων και αντίκειται στα περί προστασίας της προσωπικότητας και της εργασίας άρθρα 2 παρ. 1 και 22 Σ με αποτέλεσμα να τίθεται θέμα αντιουσιαστικότητας των σχετικών με την ενοικίαση εργαζομένων άρθρων του πρόσφατα ψηφισθέντος Ν. 2956/2001.

III. Γι' αυτούς τους λόγους εισηγούμαστε προς τους αρμόδιους κρατικούς φορείς να πάρουν υπόψη τις εξής εκτιμήσεις – προτάσεις μας:

(α) Χρειάζεται επανεξέταση η σκοπιμότητα ύπαρξης του θεσμού ενοικίασης των εργαζομένων στην Ελλάδα, γιατί από την ίδια τη φύση της, και όπως προκύπτει από την εφαρμογή του στη χώρα μας, αλλά και από πρόσφατες έρευνες που έχουν γίνει σε πανευρωπαϊκό επίπεδο από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Εργασία και την Υγιεινή και Ασφάλεια της Εργασίας που εδρεύει στο Δουβλίνο, δε δίνει τη δυνατότητα στους δανειζόμενους εργαζόμενους να διεκδικήσουν τα νόμιμα δικαιώματά τους. Οι δανειζόμενοι εργαζόμενοι λόγω της διφυούς φύσης της εργασίας τους

είναι οι πιο ευάλωτοι στην καταστρατήγηση της εργατικής νομοθεσίας. Τίθεται ακόμη σε αμφισβήτηση η συνταγματικότητα των διατάξεων του Ν. 2956/2001 σε σχέση με τις ρυθμίσεις των άρθρων 2 παρ. 1 και 22 Σ καθώς επίσης και η συμβατότητά τους με το σύγχρονο διεθνές δίκαιο δικαιωμάτων του ανθρώπου και συγκεκριμένα με τα άρθρα 4 και 23 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Θα πρέπει επίσης να εξεταστούν σοβαρά από την αρμόδια Εθνική Επιτροπή Προσωπικών Δεδομένων τα σοβαρά ζητήματα που ανακύπτουν λόγω της ασύδοτης και ανεξέλεγκτης διαχείρισης προσωπικών δεδομένων των εργαζομένων («διαχείριση εργατικού προφίλ») από τους «άμεσους» εργοδότες, δηλαδή από τις εταιρείες προσωρινής απασχόλησης.

(β) Θα πρέπει να διασφαλιστεί η δυνατότητα αποτελεσματικού ελέγχου από το Σώμα Επιθεωρητών Εργασίας (ΣΕΠΕ) της γενικότερης εφαρμογής της εργατικής νομοθεσίας από τους εργοδότες. Για να γίνει αυτό θα πρέπει να διασφαλιστούν και να θεσπιστούν από το Υπουργείο Εργασίας, ακόμα και με τροποποίηση, εάν χρειαστεί, του Ν. 2639/1998, οι εξής αλλαγές στη λειτουργία και δράση του Σώματος Επιθεωρητών Εργασίας:

- Πλήρης και ουσιαστική στελέχωση του ΣΕΠΕ με εξειδικευμένο προσωπικό, που να καλύπτει αποτελεσματικά τις ανάγκες όλης της επικράτειας».
- Εγγυήσεις της ανεξαρτησίας των επιθεωρητών εργασίας απέναντι σε οποιαδήποτε κυβερνητική μεταβολή ή εξωτερική επιρροή με στόχο τη διασφάλιση του αδιάβλητου των ενεργειών για τη διακρίβωση καταγγελιών ή αυτεπάγγελτων παρεμβάσεων.
- Νομοθετική πρόβλεψη ουσιαστικής σύμπραξης του ΣΕΠΕ με άλλες κρατικές υπηρεσίες αλλά και με τις οικείες συνδικαλιστικές οργανώσεις όπου και όταν αυτό απαιτείται για την ευόδωση των σκοπών του.
- Ανάθεση στο ΣΕΠΕ ανακριτικών καθηκόντων και εξουσιών για την αποτελεσματική άσκηση των αρμοδιοτήτων του.
- Υποχρέωση εμφάνισης του εργοδότη ή του εκπροσώπου του σε πρόσκληση του επιθεωρητή με πρόβλεψη διοικητικής και ποινικής κύρωσης σε περίπτωση άρνησης, καθώς και τη δυνατότητα βίαιης

προσαγωγής του σε περιπτώσεις διατάραξης του εργασιακού κλίματος με ευθύνη του εργοδότη.

- Πρόβλεψη ικανοποιητικής χρηματικής ικανοποίησης των επιθεωρητών εργασίας ανάλογης με την ανεξάρτητη μορφή του ΣΕΠΕ για τη διαρκή κατάσταση ετοιμότητας που τους επιβάλλεται για αναγκαίες πολλές φορές παρεμβάσεις εκτός του νομίμου ωραρίου εργασίας τους».

7. Σχετικά με τα άρθρα 11-15 του ΔΣΟΚΠΑ (σελ. 61 επ) επισημαίνεται ότι ο «δείκτης φτώχειας» στην Ελλάδα παραμένει σε ιδιαίτερα υψηλά επίπεδα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης: 18,4% το 1994 και 17,3% το 1999.²⁷ Επίσης η Ελλάδα, στο πλαίσιο της ΕΕ, διατηρεί τη χαμηλότερη θέση όσον αφορά στις κρατικές δαπάνες για τη δημόσια εκπαίδευση, τη δημόσια υγεία και την κοινωνική προστασία.²⁸ Όσον αφορά ειδικότερα στην υγεία, κρίνεται επιπλέον σκόπιμο να επισημανθεί ότι στην Ελλάδα στα τέλη της δεκαετίας 1990 αυξήθηκαν υπερβολικά οι ιδιωτικές δαπάνες για την υγεία, γεγονός ιδιαίτερα δυσμενές για τους οικονομικά αδύναμους πολίτες. Συγκεκριμένα τα έτη 1998-1999 ο μέσος όρος μηνιαίων δαπανών υγείας των ελληνικών νοικοκυριών ήταν 32.132 δρχ ενώ τα έτη 1993-1994 ήταν 16.433 δρχ.²⁹ Πρόκειται περί δεδομένων που πρέπει να ληφθούν υπόψη για την απαραίτητη αντικειμενική παρουσίαση της ελληνικής πραγματικότητας.

8. Επίσης κρίνεται απαραίτητη εν προκειμένω η ιδιαίτερη αναφορά στην υφιστάμενη άμεση ανάγκη παροχής κοινωνικής προστασίας των Τσιγγάνων (Ρομά) στην Ελλάδα, ως μιας ιδιαίτερα ευάλωτης κοινωνικής ομάδας. Για το λόγο αυτό παραπέμπουμε στην από 29.11.2001 έκθεση της ΕΕΔΑ για την κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα³⁰ τα κύρια σημεία της οποίας που πρέπει να τονιστούν είναι τα εξής:

²⁷ European Commission, Employment and Social Affairs, *Joint Report on Social Inclusion*, Luxembourg, 2002, 104.

²⁸ Βλ. σχετικά στατιστικά στοιχεία της ΕΕ σε ΜΓ Δρεττάκης, «Όταν μιλούν οι αριθμοί – Παιδεία, Υγεία, Κοινωνική Προστασία», *Ελευθεροτυπία*, 10.08.2001, 9.

²⁹ Βλ. σχετικά στατιστικά στοιχεία της ΕΣΥΕ *Το Βήμα*, 29.04.2001, Α41.

³⁰ ΕΕΔΑ, *Έκθεση 2001*, ό.π., 181-197.

Το οικιστικό πρόβλημα

Το οικιστικό πρόβλημα αναγνωρίζεται από όλες τις εμπλεκόμενες πλευρές ως το πιο κομβικό για τους Ρομά. Είναι γεγονός ότι η διαμονή σε μόνιμη γνωστή κατοικία συνδέεται με τη δυνατότητα ενός πολίτη να απολαμβάνει ορισμένα δικαιώματα αλλά και με τη δυνατότητα του δημοσίου ή ιδιωτών να συναλλάσσεται νομίμως με το πρόσωπο αυτό. Η νομαδική ζωή των Ρομά και η διαβίωσή τους σε παράνομους καταυλισμούς στα όρια δήμων (χωρίς αναγκαστικά να υπάρχει οικογενειακή μερίδα τους εκεί) λειτουργεί ως τροχοπέδη για την κοινωνική ένταξή τους. Η ΔΕΠΟΣ εκπόνησε και παρέδωσε το 1999 την πρώτη και μοναδική εμπειριστατωμένη μελέτη³¹ που κατέγραψε τους χώρους διαμονής των τσιγγάνικων κοινοτήτων και τις στεγαστικές ανάγκες των Τσιγγάνων σε όλη την Ελλάδα. Τη μελέτη υιοθέτησαν εκτός της Πολιτείας, οι οργανώσεις των Τσιγγάνων (ΠΟΣΕΡ) και το διαδημοτικό δίκτυο POM.

Σύμφωνα και με τη μελέτη αυτή, οι συνθήκες ζωής στους καταυλισμούς είναι άθλια με οποιαδήποτε κριτήρια. Οι Τσιγγάνοι ζουν σε παράγκες, μέσα στα σκουπίδια, χωρίς νερό, τουαλέτες, φως, στο έλεος των καιρικών φαινομένων και των επιδημιών. Έτσι οι τσιγγάνικοι καταυλισμοί αποτελούν εστίες μόλυνσης και παραβατικότητας με αποτέλεσμα οι μη Τσιγγάνοι δημότες να θεωρούν την παρουσία των Τσιγγάνων ντροπή και υποβάθμιση για την περιοχή τους και να προσπαθούν με κάθε πρόσχημα να τους διώξουν από εκεί. Η αμεροληψία επιβάλλει, ωστόσο, την αναφορά της μεγάλης ευχέρειας προσαρμογής των Τσιγγάνων σε πολιτισμένες συνθήκες μη νομαδικής ζωής, στην οποία από μακρών αιώνων έχουν συνηθίσει. Για παράδειγμα υπάρχουν όχι λίγες περιπτώσεις που αντί να κατοικούν σε διαμερίσματα που διέθεσε για αυτούς η Πολιτεία οι Τσιγγάνοι προτιμούν να ζουν σε αντίσκηνα ή παράγκες που οι ίδιοι έστησαν προ των χτισμένων οπιτιών τους. Επίσης συχνά αρνούνται την εγγραφή των νεογέννητων παιδιών τους στο ληξιαρχείο για να μην υποχρεωθούν αργότερα να τα

³¹ Τμήμα Ερευνών της Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομίας και Στέγασης για λογαριασμό του ΥΠΕΧΩΔΕ, Μελέτη σχεδίου προγράμματος για την αντιμετώπιση των αμέσων οικιστικών προβλημάτων των Ελλήνων Τσιγγάνων, 1999.

στείλουν στα σχολεία ή στο στρατό. Βέβαιο, όμως, είναι το γεγονός ότι οι γονείς των Ελληνόπουλων δεν επιθυμούν τη σύμμιξη στα σχολεία των παιδιών τους και των Τσιγγανόπουλων.

Είναι επίσης γεγονός ότι με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων οργανώνεται εκδίωξη των Τσιγγάνων από πολλές περιοχές. Οι τοπικές κοινωνίες επικαλούνται (συχνότατα ψευδώς) την ανάγκη κατασκευής αθλητικών έργων για να εκδιώξει τους Ρομά όπως έγινε και στο Μεξικό το 1968. Η πρόεδρος της ειδικής επιτροπής για τους Ρομά στο Συμβούλιο της Ευρώπης Josephine Verspraaget σε πρόσφατη επίσκεψή της (Ιούνιος 2001) - όπως και ο Συνήγορος του Πολίτη- κατήγγειλε τις παράνομες συνθήκες υπό τις οποίες καταστράφηκαν οι σκηνές και εκδιώχτηκαν οι σκηνίτες του Ασπροπύργου το καλοκαίρι του 2000 λόγω Ολυμπιακών έργων.

Είναι εξάλλου γεγονός ότι συχνά οι Τσιγγάνοι, στερούμενοι εναλλακτικής λύσης, καταπατούν δημοτικά ή και ιδιωτικά οικόπεδα προκειμένου να στήσουν τις πρόχειρες εγκαταστάσεις τους, πρακτική που οδηγεί στην όξυνση των αντιθέσεων, διασπορά ρατσιστικών επιχειρημάτων και διαιώνιση του κοινωνικού προβλήματος συμβίωσης των Ρομά με τους υπόλοιπους πολίτες. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των 42 οικογενειών Ρομά στο Χαλάνδρι που καταπατούν ιδιωτική περιοχή με αποτέλεσμα η τοπική κοινωνία να στραφεί εναντίον τους.

Η παρέμβαση του Κράτους: Οι ελληνικές αρμόδιες αρχές -παρά τη συνταγματική τους υποχρέωση και παρά το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει υπογράψει τη Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων- άργησαν εξαιρετικά να ασχοληθούν με το πρόβλημα των Ρομά. Η ελληνική κοινή γνώμη δε λόγω παντελούς έλλειψης ευαισθητοποίησης δεν πίεσε ποτέ προς την κατεύθυνση της συνολικής επίλυσης του προβλήματος. Έτσι, μόλις το 1996 η κυβέρνηση ανακοίνωσε πρόγραμμα βελτίωσης των συνθηκών ζωής των Ρομά και προώθησης της ένταξής τους στην κοινωνία. Με αυτό το αντικείμενο ασχολείται πλέον και η διυπουργική επιτροπή που διαμορφώνει την εθνική πολιτική υπέρ των

Τσιγγάνων. Με απόφασή της διαμορφώθηκε επιχειρησιακό πρόγραμμα βετούς διάρκειας.³²

Στον τομέα στέγασης διακηρυγμένος στόχος είναι να στεγαστούν όλοι οι Έλληνες Τσιγγάνοι εντός τριετίας με παραχώρηση λυομένων σε οργανωμένους χώρους, παραχώρηση οικοπέδων και στεγαστικών δανείων αλλά και έτοιμων οικιών. Το γραφείο του Πρωθυπουργού για την ποιότητα ζωής ασχολήθηκε με το πρόβλημα των Ρομά συμμετέχοντας στο πρόγραμμα κατασκευής οργανωμένου αυτοδιαχειριζόμενου οικισμού στο στρατόπεδο Γκόνου και στο σχεδιασμό άλλων τέτοιων οικισμών στη Ρόδο, στα Άνω Λιόσια, στο Χαλάνδρι και τη Νέα Αλικαρνασσο Κρήτης. Τον Νοέμβριο του 1999 το πρόγραμμα ROMEUROPE υιοθέτησε πλήρως την πρόταση νόμου για τους αυτοδιαχειριζόμενους οικισμούς Τσιγγάνων σε όλη την Ευρωπαϊκή Ένωση. Μέχρι το 2000 πάντως είχαν γίνει ελάχιστα πράγματα –εκτός από τη γνωστή μελέτη της ΔΕΠΟΣ- και είχαν διατεθεί μόνο 1250 λυόμενα.

Συμπέρασμα: Για να υπάρξει κάποια πιθανότητα να μπορέσουν οι Τσιγγάνοι να ενταχθούν φυσιολογικά στον κοινωνικό ιστό πρέπει πρώτα να εξανθρωπιστούν οι συνθήκες υπό τις οποίες ζουν:

1) Να αποκτήσουν οι μη έχοντες αξιοπρεπή στέγη εντός νέων αυτοδιαχειριζόμενων οικισμών κατά το πρόγραμμα της Νομαρχίας Θεσσαλονίκης σε συνεργασία με τις οργανώσεις των Τσιγγάνων, το γραφείο του Πρωθυπουργού για την ποιότητα ζωής και ΜΚΟ για τη στέγαση των Τσιγγάνων που ζούσαν στην κοίτη του Γαλλικού ποταμού. Οι οικισμοί πρέπει να διαθέτουν χωροθετημένα οικοπέδα, υδροδότηση, ηλεκτροδότηση, αποχέτευση, πρόσβαση στις αστικές συγκοινωνίες και σχολεία, ιατρείο, χώρους θρησκευτικής λατρείας. Είναι απαραίτητη επίσης η κινητοποίηση και η ενεργός συμμετοχή των ίδιων των Ρομά για την αυτοδιαχείριση των οικισμών τους μέσω συμβουλίου διαχείρισης και εσωτερικών κανονισμών λειτουργίας.

2) Να γίνουν πολεοδομικές βελτιώσεις στις υπάρχουσες τσιγγάνικες γειτονιές.

³² Για την εκπαίδευση υπολογίζονται 10 δις και για την κατάρτιση –απασχόληση 15-20 δις. Όλοι οι υπόλοιποι τομείς (υγεία, αθλητισμός κλπ) θα απορροφήσουν περί τα 10-15 δις. Συνολικός Προϋπολογισμός βετίας= 105 δις.

3) Να δοθούν (όπως έχει προγραμματιστεί) με απλουστευμένες διαδικασίες λυόμενες κατοικίες ή δάνεια στους οικοπεδούχους Τσιγγάνους που δεν είναι εξοικειωμένοι στην τραπεζική γραφειοκρατία.

4) Να νοικιαστούν κατοικίες από τους δήμους για στέγαση τσιγγάνικων οικογενειών.

5) Να δημιουργηθούν χώροι υποδοχής τύπου οργανωμένου κάμπινγκ για τους εποχιακά μετακινούμενους για εργασιακούς λόγους και οι οποίοι ζουν σε άθλιες συνθήκες κατά τη διάρκεια των μετακινήσεών τους μην έχοντας καμία άλλη επιλογή.

6) Κατά τη σύμφωνη γνώμη όλων των ενδιαφερομένων πλευρών τέλος, πρέπει, εκτός από τους δήμους που είναι οι κυριότεροι φορείς υλοποίησης των στεγαστικών προγραμμάτων, να υπάρχει η δυνατότητα κεντρικής κρατικής παρακολούθησης και παρέμβασης για την επίλυση προβλημάτων ή επίσπευση διαδικασιών.

Η κατάσταση της υγείας των Τσιγγάνων

Η κατάσταση της υγείας του πληθυσμού ιδίως των σκηνιτών είναι επισφαλής λόγω των κάκιστων συνθηκών διαβίωσης του αλλά και της εξαπλούμενης χρήσης ναρκωτικών ουσιών. Σύμφωνα με έρευνα των Γιατρών του Κόσμου το 1999, σε κάποιες κοινότητες σκηνιτών μέχρι και το 99% ήταν προσβεβλημένο από τον ιό της ηπατίτιδας Α. Το 50% είχε επίσης εκτεθεί στον ιό της ηπατίτιδας Β. Σύμφωνα με τον απολογισμό του Γραφείου Ποιότητας Ζωής του Πρωθυπουργού λειτουργούν μονάδες ιατρικής και κοινωνικής υποστήριξης μόνο στους οικισμούς Γκόνου και στο Δήμο Καρδίτσας. Όλο το υπόλοιπο πρόγραμμα (ύψους 4,5 δις) ακόμα είναι στη φάση της οργάνωσης.

Το 77% των Τσιγγάνων είναι εντελώς ανασφάλιστοι. Η μόνη περίθαλψη που έχουν είναι η των απόρων, δηλαδή μπορούν να καταφεύγουν στα δημόσια νοσοκομεία –όπου δεν είναι καν ευπρόσδεκτοι, ούτε αντιμετωπίζονται όπως οι υπόλοιποι ασθενείς. Ακόμα όμως και το πιστοποιητικό απορίας είναι δύσκολο να εξασφαλιστεί. Σε αυτές τις περιπτώσεις τα νοσοκομεία απαιτούν κάποια νοσήλια, τα οποία επιχειρούν

να εξασφαλίσουν κατακρατώντας τις αστυνομικές ταυτότητες των Τσιγγάνων. Το αποτέλεσμα είναι να μένουν χωρίς το απαραίτητο για τις συναλλαγές τους δελτίο ταυτότητας και όσοι Τσιγγάνοι διαθέτουν.

Το εκπαιδευτικό πρόβλημα

Η σχολική φοίτηση των Τσιγγάνων -εκτός του ότι είναι εκτός του παραδοσιακού αξιακού κώδικά τους- είναι εξαιρετικά ευάλωτη σε εξωτερικούς παράγοντες, όπως η μετακίνηση, τα οικονομικά προβλήματα που οδηγούν στην παιδική εργασία, η απόσταση από το σχολείο, τα φαινόμενα ρατσισμού στα σχολεία, η έλλειψη κατάλληλης και μόνιμης στέγης κλπ. Είναι δηλαδή γεγονός ότι ο τρόπος με τον οποίο αναγκάζονται να βιώνουν οι Τσιγγάνοι είναι άκρως ανταγωνιστικός προς το σχολείο γι' αυτό και το 60% περίπου του συνόλου είναι εντελώς αναλφάβητο. Το γεγονός αυτό από μόνο του είναι αρκετό για να διαιωνίσει τον κοινωνικό-οικονομικό αποκλεισμό των Τσιγγάνων. Από τις σχετικές έρευνες καταγράφεται μια ιδιορρυθμία: Συχνά οι Τσιγγάνοι αποδίδουν την σχέση τους με το σχολείο ως προϊόν επιλογής. Από πουθενά όμως δεν αποδεικνύεται ότι οι Τσιγγάνοι δεν φοιτούν στο σχολείο για να διαφυλάξουν την ιδιαίτερη πολιτισμική τους ταυτότητα. Στην πραγματικότητα είναι ιδιαίτερα δυσχερής στους Τσιγγάνους η πρόσβαση στην εκπαίδευση, συνεπώς η μελλοντική κοινωνική και οικονομική ενσωμάτωσή τους.

Η παρέμβαση του Κράτους: Η εκπαίδευση είναι ο τομέας που η πολιτεία δραστηριοποιήθηκε αρχικά με στόχο την ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο κεντρικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσω του τμήματος διαπολιτισμικής εκπαίδευσης άρχισε να υλοποιείται από τον Μάιο του 1997 πρόγραμμα εκπαίδευσης τσιγγανοπαίδων, το οποίο προβλέπεται να συνεχιστεί στο πλαίσιο του Γ' ΚΠΣ μέχρι το 2006.³³

Μέχρι στιγμής: α) επιμορφώθηκαν κάποιοι εκπαιδευτικοί με ειδικά σχεδιασμένο εκπαιδευτικό υλικό (στους εξής τομείς: γλώσσα, γεωγραφία, ιστορία, αγωγή υγείας, φυσικός κόσμος, νέες τεχνολογίες, μαθηματικά,

³³ Το πρόγραμμα υλοποιείται στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Τομέας Παιδαγωγικής) με επιστημονικό υπεύθυνο τον καθηγητή παιδαγωγικής Α. Γκότοβο και περιλαμβάνει δίκτυο τοπικών συνεργατών σε 30 περιοχές της χώρας με υψηλές συγκεντρώσεις ρομ πληθυσμού.

πολιτισμικό κεφάλαιο της οικογένειας και της κοινότητας) για πιλοτική εφαρμογή σε σχολεία όπου φοιτούν τσιγγανόπαιδες και με ενίσχυση του Β' και Γ' ΚΠΣ και β) θεσμοθετήθηκε η κάρτα για τους μετακινούμενους μαθητές. Σύμφωνα με στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας έχουν διατεθεί 2.500 κάρτες με αποτέλεσμα να αυξηθούν κατ' αναλογίαν οι Τσιγγάνοι μαθητές που συνεχίζουν τη φοίτησή τους στα σχολεία. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου Παιδείας το ποσοστό διαρροής από 75% το 1997 περιορίστηκε (κυρίως στη στοιχειώδη εκπαίδευση) σε 24% σήμερα με πτωτικές τάσεις. Το πρόγραμμα συνεχίζεται μέσω του Γ' ΚΠΣ με πρόβλεψη 7.5 δις εντός της προσεχούς εξαετίας. Στο πρόγραμμα είναι ενταγμένη και η επιμόρφωση ενηλίκων Τσιγγάνων.

Πρέπει να σημειωθεί όμως το γεγονός ότι μέχρι τώρα δεν έχει ληφθεί κανένα διοικητικό μέτρο για να αποτρέψει τα κρούσματα εκπαιδευτικού αποκλεισμού, γιατί η στρατηγική του προγράμματος στη πρώτη φάση υλοποίησης ήταν η αποφυγή σύγκρουσης.

Συμπέρασμα: Η εκπαίδευση της νέας γενιάς Ρομά (αλλά και των αναλφάβητων όλων των ηλικιών που το επιθυμούν) πρέπει να προσεχτεί ιδιαίτερος γιατί είναι το κλειδί που θα ανοίξει τις πόρτες της κοινωνίας και της οικονομίας στην περιθωριοποιημένη αυτή ομάδα. Έχοντας πάντα υπ' όψιν ότι το πρόβλημα της εκπαίδευσης της νέας γενιάς Τσιγγάνων συνδέεται άμεσα με την επίλυση του οικιστικού προβλήματος της οικογένειάς τους, πρέπει να αναζητηθούν αμέσως αποτελεσματικά μέτρα παρέμβασης μέσα κι έξω από το σχολείο ώστε η εκπαίδευση ως θεσμός να αποδώσει το νόημά του και σε αυτή την απόλυτα αδικημένη κατηγορία Ελλήνων πολιτών. Πρέπει να ανατραπούν δηλαδή οι δυσμενείς συσχετισμοί που κρατούν τους Τσιγγάνους εκτός σχολείων.

Το πρόβλημα της απασχόλησης

Η ένταξη των Τσιγγάνων στην αγορά νόμιμης εργασίας συνδέεται πλέον απολύτως με την εκπαίδευση. Είναι χαρακτηριστικό ότι δεν υπάρχουν Τσιγγάνοι σε επαγγέλματα επιστημονικά ή εν γένει υψηλής εξειδίκευσης αλλά ούτε στον τομέα των υπηρεσιών. Όσοι από αυτούς

απασχολούνται στον αγροτικό τομέα είναι σε δυσμενή κατάσταση επειδή οι οικονομικοί μετανάστες αναγκάζονται να δουλέψουν με ακόμα μικρότερες αμοιβές και τους «παίρνουν τις δουλειές». Όσοι ασχολούνται με το υπαίθριο εμπόριο (λαϊκές) αντιμετωπίζουν πρόβλημα νομιμότητας γιατί αγνοούν τις διαδικασίες απόκτησης άδειας ενώ δεν είναι πολύ δύσκολο να την αποκτήσουν -σε αντίθεση με την άδεια για πλανόδιο εμπόριο που αποδεικνύεται πιο δυσπρόσιτη.³⁴

Με τα νυν δυσμενέστατα εκπαιδευτικά δεδομένα μόνο το 40% των Τσιγγάνων έχουν βιοποριστική εργασία. Και αυτή συνδέεται με την παρά – αγορά χωρίς βιώσιμες προοπτικές. Το υπόλοιπο 60% των Ρομά είναι άνεργοι, συνταξιούχοι, ασχολούμενοι με τα οικιακά κλπ. Ο αποκλεισμός τους όμως από την αγορά εργασίας έχει αλυσιδωτές επιδράσεις στη ζωή τους συνολικά δεδομένου ότι δεν τους καταδικάζει μόνο στη φτώχεια αλλά τους ωθεί ολοένα και περισσότερο στην παραβατικότητα και δη στη διακίνηση ναρκωτικών. Το αποτέλεσμα είναι η δραματική χειροτέρευση της υγείας τους αλλά και της σχέσης τους με τους υπόλοιπους Έλληνες και τις αρχές. Υπογραμμίζεται ότι οι γυναίκες Ρομά είναι σε ακόμη δυσμενέστερη μοίρα αφού απουσιάζουν εντελώς από την αγορά εργασίας.

Η παρέμβαση του Κράτους: Η Πολιτεία δε φαίνεται να παρεμβαίνει αποτελεσματικά για την επίλυση αυτού του δραματικού προβλήματος. Στον τομέα της κατάρτισης–απασχόλησης, μπήκαν σε εφαρμογή κάποια ευρωπαϊκά ή μικτά προγράμματα εκπαίδευσης σε παραδοσιακά αλλά και μη παραδοσιακά επαγγέλματα (υδραυλικός, μηχανικός αυτοκινήτων κλπ). Το πρόβλημα είναι ότι αφορούν ελάχιστους (γύρω στα 1.300 άτομα).

Συμπέρασμα: Εκτός από τον βασικότατο όρο που είναι η ένταξή τους στο εκπαιδευτικό σύστημα αλλά και στα προγράμματα κατάρτισης, πρέπει να εκπαιδευτούν στελέχη που να κατανοούν τις ιδιαιτερότητες των Τσιγγάνων ώστε να τους βοηθήσουν να βρουν εναλλακτικά πεδία απασχόλησης. Τα προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού (αναπροσανατολισμού) οφείλουν να είναι ρεαλιστικά, να στηρίζονται σε μελέτες

³⁴ Οι ΔΟΥ παρ' όλα αυτά δέχονται να κάνουν έναρξη επαγγέλματος στους Τσιγγάνους γυρολόγους και να τους φορολογούν εν συνεχεία με αντικειμενικά κριτήρια. Όλα αυτά εξοργίζουν τους Τσιγγάνους και τους ωθούν στην παρανομία.

της αγοράς εργασίας και των δεδομένων που αφορούν στους Τσιγγάνους. Πρέπει επίσης να δημιουργηθούν ή να αξιοποιηθούν τα υπάρχοντα κέντρα πληροφόρησης των Τσιγγάνων που λειτουργούν σε κάθε δήμο για να ενισχυθεί ποικιλοτρόπως η επιχειρηματικότητα των Τσιγγάνων. Για λόγους κοινωνικής δικαιοσύνης ενδείκνυται η υιοθέτηση θετικών μέτρων, όπως κάποια ποσόστωση στις προσλήψεις Τσιγγάνων στον δημόσιο τομέα.

Τα αστικοδημοτικά προβλήματα των Τσιγγάνων

Πρέπει να υπογραμμιστεί εδώ ότι οι Τσιγγάνοι λόγω του τρόπου με τον οποίο είναι αναγκασμένοι να επιβιώνουν έχουν συχνότατα μεγάλες εκκρεμότητες ως δημότες και πολίτες. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα έρευνα του δικτύου POM –Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, το 5,5% των ερωτηθέντων δεν είχε δηλωθεί στο Ληξιαρχείο, το 10% δεν έχει ταυτότητα ή άλλο ανάλογο πιστοποιητικό, το 25% των δικαιουμένων λόγω ηλικίας δεν έχουν εκλογικό βιβλιάριο και το 50% περίπου δεν είχε εγγραφεί στα δημοτολόγια. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί με τη σειρά του ή ανατροφοδοτεί όλα τα υπόλοιπα προβλήματα των Ρομά εμποδίζοντας την επίλυσή τους. Ένα αδήλωτο παιδί (ή παιδί αδήλωτων γονιών) δεν μπορεί λ.χ. να εγγραφεί στο σχολείο. Ο αδήλωτος πολίτης απλούστατα δεν υπάρχει για το Κράτος. Οι δημοτικές αρχές από την άλλη μεριά εκμεταλλεύονται το πρόβλημα αναλφαβητισμού και έλλειψης εξοικείωσης των Τσιγγάνων με τη γραφειοκρατία και δεν προσπαθούν να διευκολύνουν τη διαδικασία νομιμοποίησής τους. Έτσι απαλλάσσονται από αυτούς ευκολότερα αφού δεν είναι καν δημότες τους. Πρόκειται για ένα φαύλο κύκλο που μεγιστοποιεί την πεποίθηση των Τσιγγάνων ότι το ελληνικό Κράτος είναι εχθρικό απέναντί τους. Η νεώτερη γενιά έχει συνειδητοποιήσει τη σημασία της νομιμοποίησης και τακτοποιεί τις εκκρεμότητες αυτού του τύπου.

Συμπέρασμα: Βασικότατος όρος για την ένταξη των Ρομά είναι η επίλυση με κάθε δυνατό τρόπο των αστικοδημοτικών εκκρεμοτήτων τους που αποδυναμώνουν κάθε ελπίδα εξομάλυνσης και συμβίωσης με το κοινωνικό σύνολο.

Όσον αφορά ειδικότερα στα θύματα της σωματεμπορίας στην Ελλάδα και την προστασία της σωματικής και ψυχικής υγείας τους και την κοινωνική τους ένταξη (άρθρο 12 ΔΣΟΚΠΔ, σελ. 83-106 της Έκθεσης), τονίζουμε ότι έχει κατατεθεί προς ψήφιση από τη Βουλή των Ελλήνων το σχέδιο νόμου «για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την αρωγή στα θύματα εγκλημάτων οικονομικής εκμετάλλευσης της γενετήσιας ζωής». Σήμερα στην Ελλάδα υπάρχουν μόνο ποινικοί νόμοι –και μάλιστα μη εφαρμοζόμενοι κατά κανόνα στη πράξη- που προβλέπουν την προστασία των θυμάτων της εμπορίας και διακίνησης διά της τιμωρίας των ενόχων, αλλά δεν υπάρχει κανένας νόμος ουσιαστικής κοινωνικής προστασίας αυτών των θυμάτων. Τα θύματα, τις περισσότερες φορές αλλοδαπές χωρίς άδεια παραμονής στη χώρα ή μεταφερθείσες κατόπιν απατηλών υποσχέσεων εξεύρεσης εργασίας και εν συνεχεία εξαναγκασμού στο να εκδίδονται, όταν εντοπίζονται, συλλαμβάνονται, κρατούνται και απελευνούνται χωρίς να τους παρασχεθεί οποιαδήποτε νομική, ψυχολογική, ιατρική ή υλική στήριξη. Ο πρόσφατος Ν. 2910/2001 για την είσοδο και παραμονή αλλοδαπών στην Ελληνική Επικράτεια (τροποποιηθείς με το Ν. 3013/2002) δεν πρόβλεψε την προστασία αλλοδαπών που βρίσκονται παράνομα στη χώρα και είναι θύματα εμπορίας και διακίνησης. Μόνο στο άρθρο 44 παρ. 7 ορίζει ότι η απέλαση αλλοδαπών που βρίσκονται παράνομα στη χώρα και καταγγέλλουν πράξεις προαγωγής σε πορνεία, μπορεί να ανασταλεί μέχρι να εκδοθεί αμετάκλητη απόφαση για τις πράξεις που καταγγέλλθηκαν. Για να αποφύγει δηλαδή το θύμα της διακίνησης την απέλαση, θα πρέπει το ίδιο, και παρά την ψυχική και σωματική βία στην οποία υποβάλλεται σε καθημερινή βάση, να φέρει το βάρος και τους σοβαρούς κινδύνους της καταγγελίας των διακινητών του και μάλιστα χωρίς να χαίρει ρητά κανενός μέτρου προστασίας ή υποστήριξης. Δηλαδή θα πρέπει συνειδητά να χειροτερέψει την ήδη άθλια θέση του καταγγέλλοντας τους θύτες του. Η διάταξη αυτή φαίνεται να μην λαμβάνει υπόψη της την πραγματικότητα.

Κατά συνέπεια, η προσπάθεια πλήρωσης του νομοθετικού κενού από το ανωτέρω σχέδιο νόμου με σκοπό την αυτοτελή καταπολέμηση της διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων, την προστασία από αυτή τη

δραστηριότητα και την κάθε είδους εκμετάλλευση της γενετήσιας ζωής και την παροχή αρωγής στα θύματα κρίνεται θετική, όπως έχει ήδη επισημάνει σε σχετική έκθεση η ΕΕΔΑ (28.02.2002). Η ΕΕΔΑ έχει προτείνει σημαντικές βελτιώσεις οι πλείστες των οποίων υιοθετήθηκαν στο τελικό σχέδιο νόμου που κατατέθηκε στη Βουλή των Ελλήνων. Ωστόσο, δεν έχουν μέχρι στιγμής υιοθετηθεί σημαντικές διατάξεις όπως είναι η τιμωρία των αρμοδίων για τη σύλληψη των ενόχων Αρχών όταν παραβαίνουν το καθήκον τους, και δη εάν το κάνουν συστηματικά και μάλιστα με συμμετοχή στα κέρδη του θύτη. Επίσης έχουμε συστήσει την περισσότερο συγκεκριμένη αναφορά σε μέτρα κοινωνικής υποστήριξης των θυμάτων που δεν πρέπει να αφεθούν πλήρως σε ρύθμιση από μελλοντικό Προεδρικό Διάταγμα.

10. Σχετικά με την εκπαίδευση (άρθρο 13 ΔΣΟΚΠΔ, σελ. 107-117 της Έκθεσης), αυτή στην Ελλάδα παρουσιάζει στην πράξη σοβαρά προβλήματα. Σχεδόν το σύνολο των μαθητών της μέσης εκπαίδευσης φοιτούν σε ιδρύματα παραπαιδείας (φροντιστήρια) όπου οι γονείς καταβάλλουν μεγάλα διδάκτρα ενώ τα παιδιά επιβαρύνονται με μαθήματα πρωί και απόγευμα με ανάλογες επιπτώσεις στη σωματική και ψυχική ανάπτυξή τους. Επιπλέον, τα παιδιά των ευπόρων οικογενειών φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία και όχι σε δημόσια. Αυτά τα δύο σημαίνουν ότι ουσιαστικά η διάταξη του Συντάγματος περί δωρεάν παιδείας (άρθρο 16 παρ. 4) έχει ατονήσει σε μεγάλη έκταση.

Εξάλλου κρίνεται σκόπιμο να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση και έκταση στην Έκθεση στο σημαντικό πρόγραμμα εκπαίδευσης μουσουλμανοπαίδων (σελ. 114-115 της Έκθεσης). Σχετικά με το άρθρο 13 παρ. 3 ΔΣΟΚΠΔ (σελ. 117 της Έκθεσης) επισημαίνουμε ότι σε δύο Αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Βαλσάμη, Ευστρατίου*, 1996) κρίθηκε ότι η Ελλάδα δεν παραβίασε το δικαίωμα των γονέων στον σεβασμό των φιλοσοφικών και θρησκευτικών τους πεποιθήσεων στην εκπαίδευση των τέκνων τους, ενώ στην Απόφαση 77Α/25.06.2002, η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Ν 2472/1997) έκρινε ότι η αναγραφή του θρησκευάτος στους απολυτήριους τίτλους σπουδών δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης αντίκειται στο δικαίωμα των γονέων στο σεβασμό των

φιλοσοφικών και θρησκευτικών τους πεποιθήσεων στην εκπαίδευση των τέκνων τους και ζήτησε την απόσυρσή της από τα σχετικά έγγραφα.

Τέλος σχετικά με το άρθρο 13 παρ. 4 ΔΣΟΚΠΔ (σελ. 117 της Έκθεσης), επισημαίνουμε ότι σε Απόφαση του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (*Εκπαιδευτήρια Δούκα και Σχολή Μωραΐτη*, 1999) κρίθηκε ότι η Ελλάδα δεν παραβίασε την ελευθερία των νομικών προσώπων να ιδρύουν και να διευθύνουν εκπαιδευτικά ιδρύματα και ότι η παρεχόμενη εκπαίδευση είναι σύμφωνη προς τα ελάχιστα όρια και πρότυπα που τάσσονται από το Κράτος.

11. Αναφορικά με τα πολιτιστικά ζητήματα του άρθρου 15 ΔΣΟΚΠΔ (σελ. 119 επ. της Έκθεσης), θεωρούμε σκόπιμο να τονίσουμε ότι τα ιδιωτικά κανάλια της σύγχρονης ελληνικής τηλεόρασης όχι σπάνια προβάλλουν θεάματα με πρότυπα βίας και σεξουαλικής κτηνωδίας αντιστρατευόμενα την ενεργοποίηση της πνευματικής ανάπτυξης του παιδιού και των εφήβων. Δεδομένου ότι το παιδί σήμερα, όπως ελέχθη ήδη, κουράζεται υπερβολικά από πολλαπλά μαθήματα σχολείου και φροντιστηρίου, η παθητική θέαση, συνεπώς η απορρόφηση και ο εθισμός στα ανωτέρω μοντέλα που προβάλλει η τηλεόραση είναι αναγκαία συνέπεια. Με άλλα λόγια η τηλεόραση σήμερα (με εξαίρεση τα κρατικά κανάλια) συμβάλλει ουσιαστικά στην πολιτιστική κατάπτωση και στην ενίσχυση των προτύπων βίαιης επίλυσης των οιονδήποτε διαφορών μεταξύ των ανθρώπων και χυδαιοποίησης των σεξουαλικών σχέσεων. Αυτό σημαίνει ότι οι διατάξεις του Συντάγματος (άρθρο 15), όπως τροποποιήθηκαν το 2001, για την ευθύνη της Πολιτείας για την ποιότητα των προγραμμάτων της τηλεόρασης (και της ραδιοφωνίας) στην πράξη δεν εφαρμόζεται αποτελεσματικά.

Τα ιδιαίτερα προβλήματα προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ελλάδα που δημιουργούνται από τα ΜΜΕ, και ειδικότερα από τα τηλεοπτικά δελτία ειδήσεων, κατέδειξε πρόσφατη έκθεση που ανέθεσε το Δ' Τμήμα της ΕΕΔΑ (Τμήμα Προώθησης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου) στο Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η σχετική έρευνα και η έκθεση (Φεβρουάριος 2002) κατέδειξαν ότι ελληνικοί τηλεοπτικοί σταθμοί συμβάλλουν στην προώθηση στερεοτύπων και

μηχανισμών διακρίσεων κατά συγκεκριμένων ομάδων πληθυσμού σχετικά με ζητήματα που αφορούν σε φυλετική ή εθνική καταγωγή, θρησκεία, φύλο ή σεξουαλικό προσανατολισμό.

Τέλος σχετικά με το άρθρο 15 ΔΣΟΚΠΔ και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς (σελ. 140 της Έκθεσης), επισημαίνουμε ότι δεν αναφέρεται στην Έκθεση ο πρόσφατος Ν. 3028/2002 για την «Προστασία των Αρχαιοτήτων και εν γένει της Πολιτιστικής Κληρονομιάς» που περιέχει ειδικές διατάξεις για τα άυλα πολιτιστικά αγαθά.

Αθήνα, 26 Σεπτεμβρίου 2002